

Zaalteksten tweede verdieping vaste collectie Van Gogh Museum

Inhoud

Van Gogh tekenaar	2
Op de muur:	2
Vitrine: tekenmateriaal	2
Schetsboeken	2
Van Gogh aan het werk	2
Perspectiefraam	3
Briefschetsen van een perspectiefraam in brieven aan Theo van Gogh.....	3
Verkleuring	3
Schilderij: Portret van Etienne-Lucien Martin, 1887	3
Detail van de rand van Portret van Etienne-Lucien Martin.....	3
Onder de loep.....	4
Zandkorrels!.....	4
Dikke klodders.	4
Kleureffecten.....	4
Kleurencirkel uit Charles Blancs Grammaire des Arts du Dessin, Parijs 1870.....	4
Schilderij: Mand met appels, 1885.....	4
Schilderij: Apollo verslaat Python, 1850.....	4
Schilderij: Appels, 1887	5
Schilderij: Kweeperen, citroenen, peren en druiven, 1887.....	5
Spinnend Bretons meisje, 1889.....	5
Houtsnijwerk: Bretonse dans, 1893-1894.....	5
Schilderij: Rode pijnbomen, 1894-1895	5
Schilderij: Boerderij in Bretagne, c.1890.....	5
Schilderij: Zelfportret met portret van Bernard ('Les misérables'), 1888	6
Schilderij: Vincent van Gogh zonnebloemen schilderend, 1888.....	6
Schilderij: Stilleven met profiel van Mimi, 1889	6
Ziekte en oor.....	6
1888 Arles.....	7
1889.....	7
Saint-Rémy	7
1890 Auvers-sur-Oise	7

Van Gogh tekenaar

Weinig mensen weten dat Van Gogh naast een belangrijk schilder ook een groots tekenaar was. In totaal maakte hij zo'n 1100 tekeningen, waarvan de helft in dit museum wordt bewaard. Vanwege hun lichtgevoeligheid kunnen ze helaas beperkt worden getoond. In deze ruimte presenteren we daarom een steeds wisselende selectie werken op papier (1880-1890).

Van Gogh wijdde de eerste jaren van zijn kunstenaarschap volledig aan het tekenen. Hij geloofde namelijk dat dit voor een kunstenaar 'de wortel van alles' was. Ook later greep hij steeds zijn tekenmaterialen om zich verder te oefenen en een eigen stijl te ontwikkelen. Zonder de kleuren van zijn schilderpalet kon hij zich volledig concentreren op de expressieve kracht van de lijn.

Zijn tekeningen waren voor Van Gogh niet alleen een oefening of voorbereiding voor zijn schilderijen, maar vaak kunstwerken op zich, die hij dan ook vol trots signeerde. Maar ook de minder uitgewerkte schetsen zijn het bewonderen waard en brengen ons dichterbij de kunstenaar.

Op de muur:

Vincent van Gogh 3 juni 1883: 'de wortel van alles is tekenen en den tijd daaraan besteed is eigenlijk alles winst.'

Vitrine: tekenmateriaal

Dit zijn voorbeelden van tekenmaterialen die Van Gogh gebruikte. De meeste behoren tot de standaarduitrusting van een kunstenaar, zoals houtskool, krijt, potlood en Oostindische inkt. Van Gogh werkte ook met minder gangbare materialen zoals bergkrijt en lithografische inkt. In zijn Hollandse tekeningen en brieven gebruikte hij vaak ijzergallusinkt (inkt van galappels) die helaas sterk verbruist en het papier aantast. Rietpennen sneed Van Gogh in Arles zelf van het riet dat langs de kanalen groeide.

1. conté-krijt
2. houtskool
3. bergkrijt
4. Oost-Indische inkt
5. Chinese inkt
6. conté potlood
7. rietpennen
8. facsimile van Van Goghs schetsboekje van mei-juli 1890
9. kroontjespennen
10. inktflessen firma N. Antoine & Fils, c. 1880–1890
11. blauwhoutinkt van N. Antoine & Fils

Schetsboeken

Het minst bekende onderdeel van Van Goghs oeuvre zijn zijn vier bewaard gebleven schetsboeken. Van Gogh droeg altijd boekjes bij zich om snel een indruk of idee op papier vast te leggen. Hij schreef aan zijn broer: 'mijn schetsboek bewijst dat ik zoek de dingen op heeter daad te vatten'. Behalve notities en vluchtige krabbels zijn er ook krachtige koppen en fraaie stadsgezichten in te ontdekken. Blader hier digitaal door de schetsboekjes.

Van Gogh aan het werk

In zijn brieven deed Van Gogh vaak uitgebreid verslag van zijn manier van werken. Hierdoor weten we veel over de praktische kanten van zijn kunstenaarschap: van de manier waarop hij met kleuren experimenteerde en zijn materialen koos, tot het gebruik van allerlei hulpmiddelen. Uit de brieven en uit technisch onderzoek blijkt verder dat Van Gogh heel systematisch en weloverwogen te werk ging: elke tekening en elk schilderij was een bewuste stap om vooruit te komen. Dit komt niet overeen met het heersende beeld van Van Gogh als impulsieve en puur emotionele kunstenaar

Perspectiefraam

Van Gogh bereidde zich vaak zorgvuldig voor door het maken van voorstudies en ondertekeningen. Omdat hij moeite had met de juiste weergave van diepte en verhoudingen, maakte hij lange tijd intensief gebruik van een perspectiefraam. Dit instrument bestond uit een houten raamwerk met daarin een raster van horizontale, verticale en/of diagonale draden, dat op het nog lege doek of papier werd overgenomen. De rasterlijnen zijn in sommige schilderijen en tekeningen nog met het blote oog zichtbaar. Pas in Arles begon Van Gogh vrijer te werken, waardoor hij het perspectiefraam niet meer nodig had.

Briefschetsen van een perspectiefraam in brieven aan Theo van Gogh

Den Haag 5 en ca. 6 augustus 1882

Vincent van Gogh

In de ene briefschets liet Van Gogh zijn broer zien hoe hij zijn perspectiefraam gebruikte. Hij was ermee naar het strand gegaan om een zeegezicht te maken, maar hij was niet tevreden over het instrument: 'En 't is daar voor dat ik weer een nieuw en hoop ik beter perspectief-raam laat maken dat in ongelijke duingrond b.v. toch vast staat met twee stijlen.' In de andere schets verduidelijkte hij de constructie van het raam dat in hoogte verstelbaar was.

Verkleuring

In Frankrijk ontwikkelde Van Gogh zich tot een uitgesproken colorist. De Parijse verfwinkels voorzagen in het nieuwste assortiment tubeverven in intense kleuren. Maar niet alle varianten waren kleurvast. Daarom zien sommige kleuren in zijn schilderijen en tekeningen er tegenwoordig anders uit dan toen Van Gogh ze aanbracht. Deze pigmenten en kleurstoffen zijn onder invloed van licht ingrijpend van kleur veranderd, of verbleekt. Dat laatste is vaak het geval bij bepaalde rode verfsoorten.

Schilderij: Portret van Etienne-Lucien Martin, 1887

Vincent van Gogh

Uit onderzoek is gebleken dat dit portret van de Parijse restauranthouder Martin oorspronkelijk meer uitgesproken van kleur was. Van Gogh besloot gaandeweg de kleuren af te zwakken. Het schilderij kreeg daardoor een rustiger karakter. Door het verschieten van het rode pigment cochenille in een mengsel met blauw en wit, zijn de oorspronkelijk paarse jas en muts nu zacht grijsblauw geworden. Daardoor zijn de kleuren van het werk nog verder getemperd, en oogt het onbedoeld zachter dan Van Gogh bedoelde.

Detail van de rand van Portret van Etienne-Lucien Martin

De rand van dit doek zit onder de lijst en is afgeschermd van het licht. Op die plek zijn de oorspronkelijke kleuren enigszins bewaard gebleven. Daaruit bleek dat het jasje van de man ooit veel

paarser was; een kleur die mooi gecontrasteerd zal hebben met de geel-oranje huidskleur van zijn gezicht.

Onder de loep

Ontdekken hoe Van Gogh bij het schilderen te werk ging, begint met goed kijken. Met het blote oog zijn al veel bijzonderheden zien, maar voor verder onderzoek heeft een restaurator technische hulpmiddelen nodig, zoals een microscoop. Soms komen er dan onverwachte dingen aan het licht. Wil je weten wat, kijk dan zelf.

Zandkorrels!

In mei 1888 bezoekt Van Gogh het vissersdorpje Les Saintes-Maries-de-la-Mer. Hij moet dit schilderij ter plekke hebben gemaakt, want zandkorrels van het strand zijn *in* en *op* de verf gewaaid.

Dikke klodders.

Van Gogh staat bekend om zijn dikke en wervelende penseelstreek. Hij werkte vaak snel en 'nat-in-nat': op de nog natte verf bracht hij nieuwe verfstreken aan. Zijn penseel nam de verschillende kleuren mee die zo met elkaar mengden.

Kleureffecten

Van Gogh hield zich zijn hele schildersloopbaan bezig met kleur. Als beginnend kunstenaar las hij al boeken over kleurtheorie en over de toepassing ervan door de schilder Eugène Delacroix. Pas toen Van Gogh in Parijs de schilderijen van Delacroix en anderen in het echt zag, begreep hij hoe hij de juiste kleureffecten zelf kon bereiken. Hij zocht daarbij naar sterke contrasten door de zogenaamde complementaire kleuren te combineren in een schilderij. Zo bereikte Van Gogh niet alleen een visueel krachtig effect, het hielp hem ook om zijn werk een emotionele lading te geven. 'Kleur drukt uit zichzelf iets uit', vond hij.

Kleurencirkel uit Charles Blancs Grammaire des Arts du Dessin, Parijs 1870

In het boek van Charles Blanc las Van Gogh over de theorie van de complementaire kleuren. In de kleuren cirkel staan de primaire kleuren rood, geel en blauw met hun mengkleuren ertussen. Bij een complementair contrast staat een primaire kleur tegenover de mengkleur van de andere twee: bijvoorbeeld rood tegenover groen en blauw tegenover oranje. Zet je deze kleuren naast elkaar, dan komen ze extra krachtig over.

Schilderij: Mand met appels, 1885

Vincent van Gogh

In Nederland experimenteerde Van Gogh al met kleur contrasten. Hij schilderde stillevens waarin hij verschillende combinaties uitprobeerde op basis van de kleurtheorie. Maar in plaats van ze naast elkaar te zetten, mengde Van Gogh de complementaire kleuren tot bruinrijze tinten, zoals in dit stilleven. Wel bracht hij op de droge verflaag contrasterende kleuraccenten aan. Dit leverde echter nog geen krachtig en helder kleureffect op.

Schilderij: Apollo verslaat Python, 1850

Eugène Delacroix

Dit is een voorstudie die Eugène Delacroix maakte voor zijn plafondschildering in het Louvre. Van Gogh was erg onder de indruk van het kleurgebruik in die schildering. Het felle geel en oranje in de

luchtpartij rond Apollo contrasteren met het donkere paars waarin Python – en de rook die het monster uitblaast – zijn geschilderd. Deze complementaire kleuren versterken elkaars kracht en betekenis.

Schilderij: Appels, 1887

Vincent van Gogh

De achtergrond van dit stilleven bevat zo ongeveer alle varianten blauw en groen die Van Goghs palet kende. Daar bovenop plaatste hij contrasterende gele, oranje, rode en roze verfstreken. Dezelfde kleurencombinaties gebruikte hij voor de appels in de voorgrond, maar dan andersom: eerst de warme tinten en daarop groene en blauwe accenten. Zo bracht hij eenheid in de voorstelling.

Schilderij: Kweeperen, citroenen, peren en druiven, 1887

Vincent van Gogh

In plaats van contrasterende kleuren koos Van Gogh hier voornamelijk tinten van eenzelfde kleur: geel. Dit wordt 'tonaal' genoemd. Hiermee wilde Van Gogh laten zien dat hij een echte colorist was, en dat een tonaal schilderij ook kleurrijk kon zijn. De bolletjes wol in de vitrine gebruikte Van Gogh om tonale én contrasterende kleurencombinaties te testen voordat hij begon te schilderen.

Spinnend Bretons meisje, 1889

Paul Gauguin

In de winter van 1889 schreef Gauguin aan Van Gogh dat hij de eetzaal van de herberg in Le Pouldu decoreerde. Samen met de kunstenaar Meijer de Haan beschilderde hij de muren, deuren en zelfs een raam met Bretonse plattelandsmotieven en zelfportretten. Het op gips geschilderde *Spinnend Bretons meisje* was een van de muurschilderingen. Boven de herderin zweeft een engel, mogelijk een verwijzing naar het katholieke geloof dat in de streek alom aanwezig was.

Houtsnijwerk: Bretonse dans, 1893-1894

Georges Lacombe

Op dit enorme stuk hout gaf Lacombe een traditionele dans uit Bretagne weer. Deze dansen werden destijds nog regelmatig uitgevoerd. De dansers vormen een sierlijke sliert tegen een kustlijn van decoratieve golven en waterplanten. Het tafereel heeft iets kinderlijks en naïefs, precies zoals Lacombe het bedoelde. Het hoofd van de oude man linksonder – zijn haren zijn meesterlijk uit het hout gesneden! – geeft het werk ook iets geheimzinnigs of mystieks.

Schilderij: Rode pijnbomen, 1894-1895

Georges Lacombe

Op de *Rode pijnbomen* steken de ranke, felgekleurde boomstammen af tegen een baai. Lacombe schilderde met tekenachtige en ritmische verfstreken een decoratieve kustlijn vol beweging. De wolken, golven en bomen lijken te dansen op het doek. Het intense kleurgebruik werd direct geroemd toen Lacombe het werk in 1896 exposeerde op een belangrijke tentoonstelling in Parijs. Het schilderij is in geweldige conditie. Alles is nog in precies dezelfde staat als toen Lacombe het maakte.

Schilderij: Boerderij in Bretagne, c.1890

Paul Sérusier

Sérusier wilde, net als de andere kunstenaars van de School van Pont-Aven, de landelijke eenvoud van Bretagne vastleggen. Het glooiende grasveld met een boerenerf en de wolken in de lucht ogen

simpel, als een kleurrijke lappendeken. Sérusier gebruikte platte vormen in heldere kleuren, afgebakend met golvende lijnen om dat effect te krijgen. Hij streefde niet naar een trouwe weergave van het landschap, maar probeerde het tijdloze ervan te verbeelden. Het is het eerste schilderij van Sérusier in onze collectie. Samen met Paul Gauguin was hij de belangrijkste kunstenaar van de Pont-Avengroep.

Schilderij: Zelfportret met portret van Bernard ('Les misérables'), 1888

Paul Gauguin

Terwijl Van Gogh in Arles verbleef, werkten Gauguin en Bernard samen in Bretagne. Van Gogh vroeg hen een portret van elkaar te maken in ruil voor een werk van hem, maar in plaats daarvan stuurden zij ieder een zelfportret. In de achtergrond schilderden Gauguin en Bernard wel het portret van de ander. Van Gogh vond Bernards werk 'elegant als een echte, echte Manet' en de Gauguin 'meer doordacht, ver doorgevoerd.' Ook Laval deed mee aan de ruil. Hij stuurde wel een zelfportret, dat Van Gogh omschreef als 'heel kranig, heel gedistingeerd.'

Schilderij: Vincent van Gogh zonnebloemen schilderend, 1888

Paul Gauguin

Toen Gauguin bij Van Gogh in Arles logeerde, stimuleerde hij zijn vriend uit de verbeelding te werken in plaats van naar de werkelijkheid. Zo deed hij dat namelijk zelf. Hier beeldt Gauguin Van Gogh af terwijl hij zonnebloemen schildert. Dit was niet op de werkelijkheid gebaseerd, aangezien Van Gogh in die periode geen zonnebloemen schilderde. Die vond zijn portret wel lijken, zo schreef hij: 'Mijn gezicht is sindsdien flink opgeklaard, maar ik ben het echt, extreem moe en geladen, zoals ik toen was'.

Schilderij: Stilleven met profiel van Mimi, 1889

Meijer de Haan

Onder invloed van Gauguin veranderde de stijl van Meijer de Haan radicaal. De kunstenaars werkten in 1889-1890 samen in het kustplaatsje Le Pouldu. Daar logeerden ze in de herberg van Marie Henry. Haar dochtertje Mimi is te zien op dit schilderij. Het sterk afgesneden figuurtje, de uitgesproken kleuren en de gewaagde compositie – met de tafel die naar voren helt – zijn typerend voor het experimentele werk van de kunstenaarsgroep rond Gauguin, ook wel de School van Pont-Aven genoemd.

Ziekte en oor

In oktober 1888 kwam de schilder Paul Gauguin naar Van Goghs Gele Huis in Arles. Hun karakters en ideeën botsten al snel: 'Vincent en ik kunnen absoluut niet zij aan zij leven zonder grote beroering', schreef Gauguin. In de avond van 23 december verliet Gauguin na een woordenwisseling het huis. Hij beweerde later dat Van Gogh hem had achtervolgd en met een scheermes had bedreigd. Thuisgekomen sneed Van Gogh, compleet in de war, zijn linkeroor af.

Deze mentale crisis was de eerste van een serie inzinkingen, die vaak gepaard gingen met hallucinaties en hevige angsten. Welke ziekte Van Gogh precies had weten we niet. Van Goghs arts dacht toen dat hij aan een vorm van epilepsie met acute manie leed. Zelf sprak hij over 'mijn geestesverdwazing, zenuwziekte of waanzin'. Aanvankelijk hoopte hij te kunnen herstellen, maar na een paar maanden besloot hij zich vrijwillig op te laten nemen in een psychiatrische inrichting in Saint-Rémy-de-Provence. Ondanks momenten van wanhoop, bleef hij geloven in de helende kracht van het schilderen.

1888 Arles

23.10

Gauguin komt bij Van Gogh in het Gele Huis wonen. Begin december overweegt Gauguin weg te gaan vanwege oplopende spanningen.

23.12

Van Gogh en Gauguin hebben 's avonds een woordenwisseling, waarna Gauguin vertrekt naar een hotel. Van Gogh snijdt een stuk van zijn linkeroor af. Brengt dat, in een papier gevouwen, naar een prostituee. De politie wordt gealarmeerd.

24.12

Van Gogh wordt in alle vroegte naar het ziekenhuis van Arles gebracht. Gauguin stuurt een telegram naar Vincents broer Theo in Parijs.

25.12

Theo komt in de ochtend aan en bezoekt Vincent, die lichamelijk zwak is en geestelijk in de war. Theo en Gauguin reizen 's avonds samen terug naar Parijs.

1889

07.01

Van Gogh keert terug naar het Gele Huis. Krijgt ca. 4 februari een nieuwe inzinking en wordt opnieuw opgenomen (tot 18 februari).

26.02

Van Gogh wordt opnieuw opgenomen met een inzinking. Buurtbewoners stellen een petitie op om hem uit zijn huis te zetten, omdat hij verward rondloopt.

Saint-Rémy

08.05

Van Gogh laat zich vrijwillig opnemen in de inrichting Saint-Paul de Mausole, in Saint-Rémy-de-Provence. Daar volgen nieuwe crises in juli, december, januari en februari. Zijn behandeling bestaat uit tweewekelijkse koudwater baden

1890 Auvers-sur-Oise

16.05

Van Gogh vertrekt uit de inrichting en verhuist naar Auvers-sur-Oise, vlakbij Parijs, waar hij logeert in de herberg Auberge Ravoux. Dokter Gachet wordt daar zijn arts. Deze raadt Van Gogh aan vooral te schilderen.